

Receptorji kot tarče učinkovin

Izr. prof. dr. Marko Anderluh

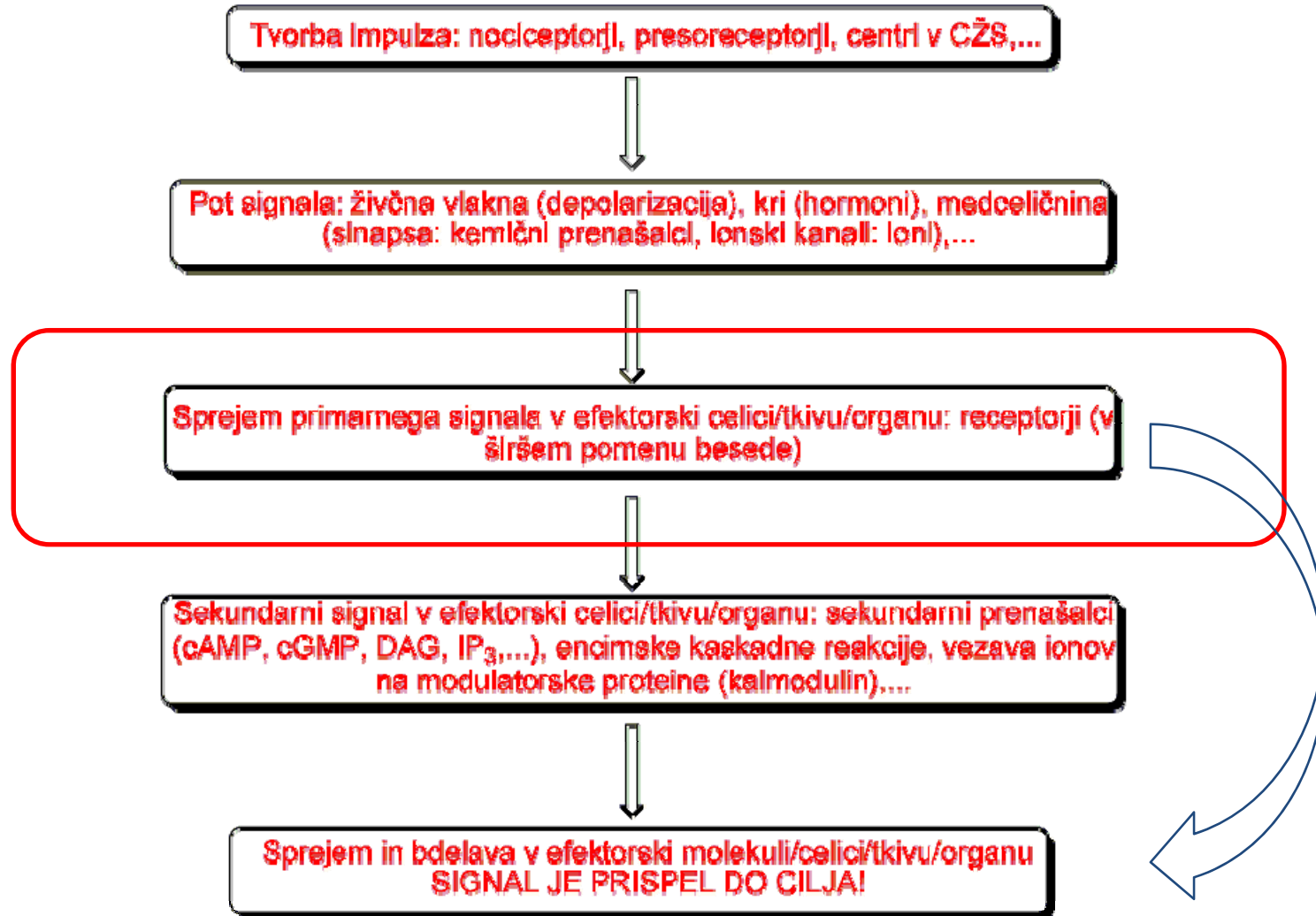
6. december 2012

Kaj je signal? Prenos signala?

Prenos signala med dvema nevronoma je osnovni način komunikacije med dvema celicama.

Kdo (kaj) sprejme signal?

Kdo/kaj je receptor?

Definicija receptorjev

Fiziološka definicija

- Receptor je začetni del efektorskega sistema, ki **sprejme signal** in ga **prevede v biološki odgovor** s ciljem vzdrževanja integritete delovanja celotnega organizma

Farmakološka definicija

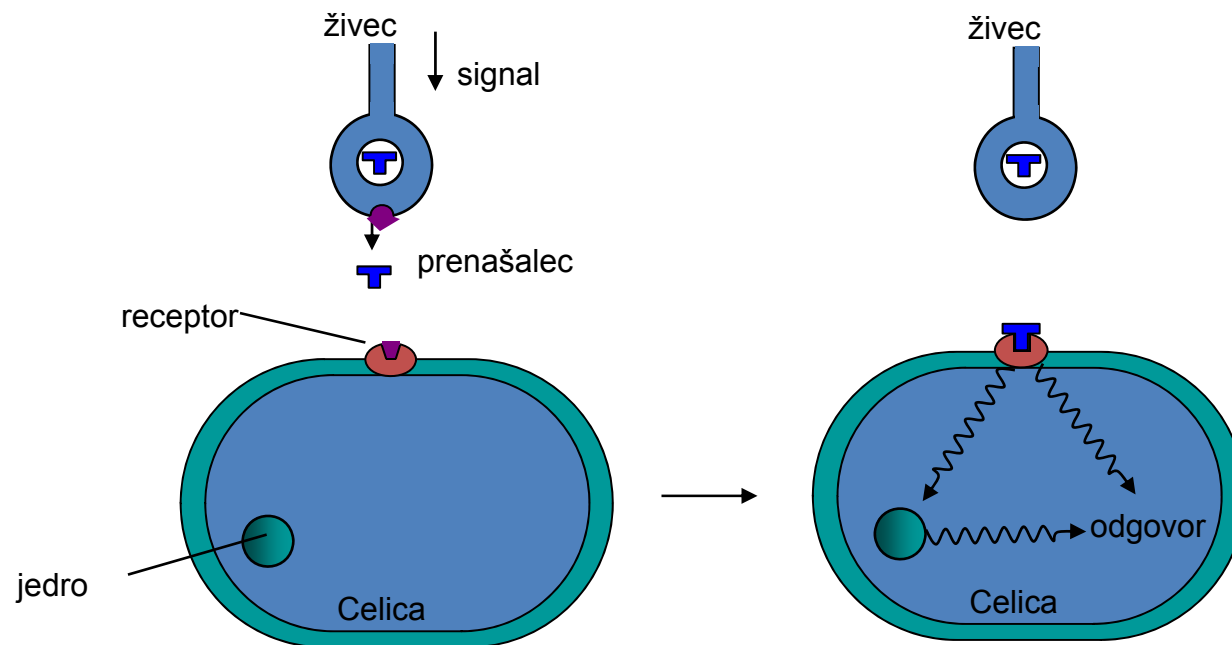
- Receptor je vsaka **makromolekula**, kjer **vezava** določenega **liganda** povzroči konformacijsko spremembo in s tem farmakološki učinek

Definicija receptorjev

Splošna definicija

- vsaka (**makro**)molekula, ki specifično veže določen ligand ne glede na farmakološki/fiziološki učinek

Kaj so torej receptorji (FK)?

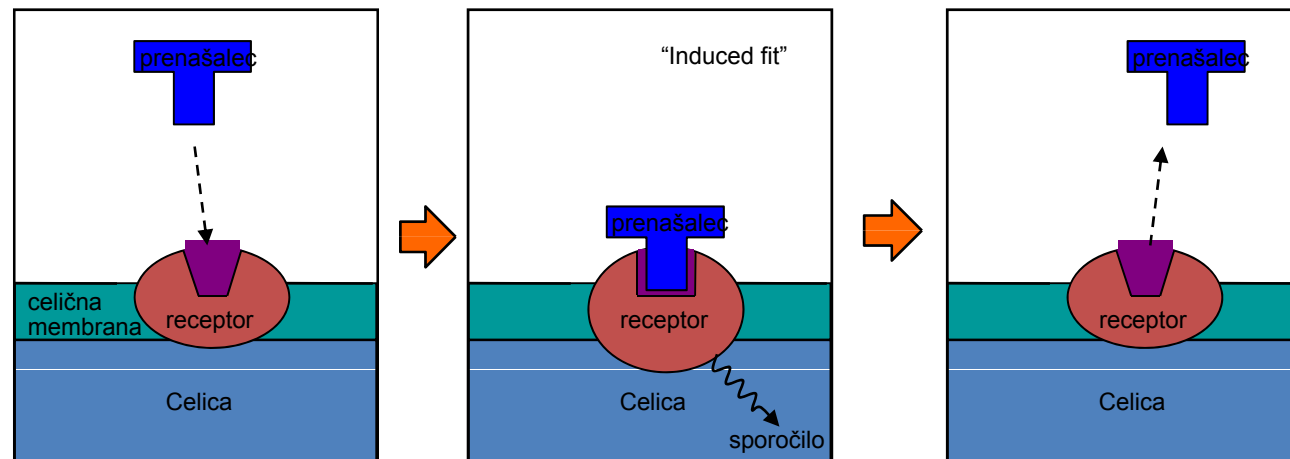
Kaj so torej receptorji (FK)?

- **Globularni proteini**
- **na celični membrani (večinoma)**
- **Sprejemajo “kemijske” signale** od prenašalcev iz ostalih celic
- **specifični** za različne ligande - **prenašalce**
- Vsaka celica – **vrsta različnih receptorjev**
- Posredujejo **signal v celico** – celični učinek

Prenos signala

- Specifične interakcije
- Ni reakcije ali katalize!
- Ehrlich: “ključ in ključavnica”
- Inducirano prileganje – sprememba konformacije

Prenos signala

Kaj določa ali se signal prenese?

- Reverzibilna vezava prenašalca – afiniteta? Močnejša afiniteta – močnejši učinek?
- Zasedenost receptorja?
- V kakšnih konformacijah je receptor?

Ali je učinek odvisen od zasedenosti receptorja?

- 1) Teorija zasedenosti receptorjev:** učinek je sorazmeren deležu zasedenih receptorjev z ligandom.
- Primer steroidnih hormonov – pri 50% zasedenosti receptorjev (K_d) učinek ni 50%
  - Učinek ni premosorazmeren zasedenosti receptorja!

Teorije, ki opisujejo učinke preko receptorjev

2) Hitrostna teorija: učinek je odvisen od hitrosti zasedanja receptorjev, učinek je posledica asociacije in disociacije in ne zasedenosti

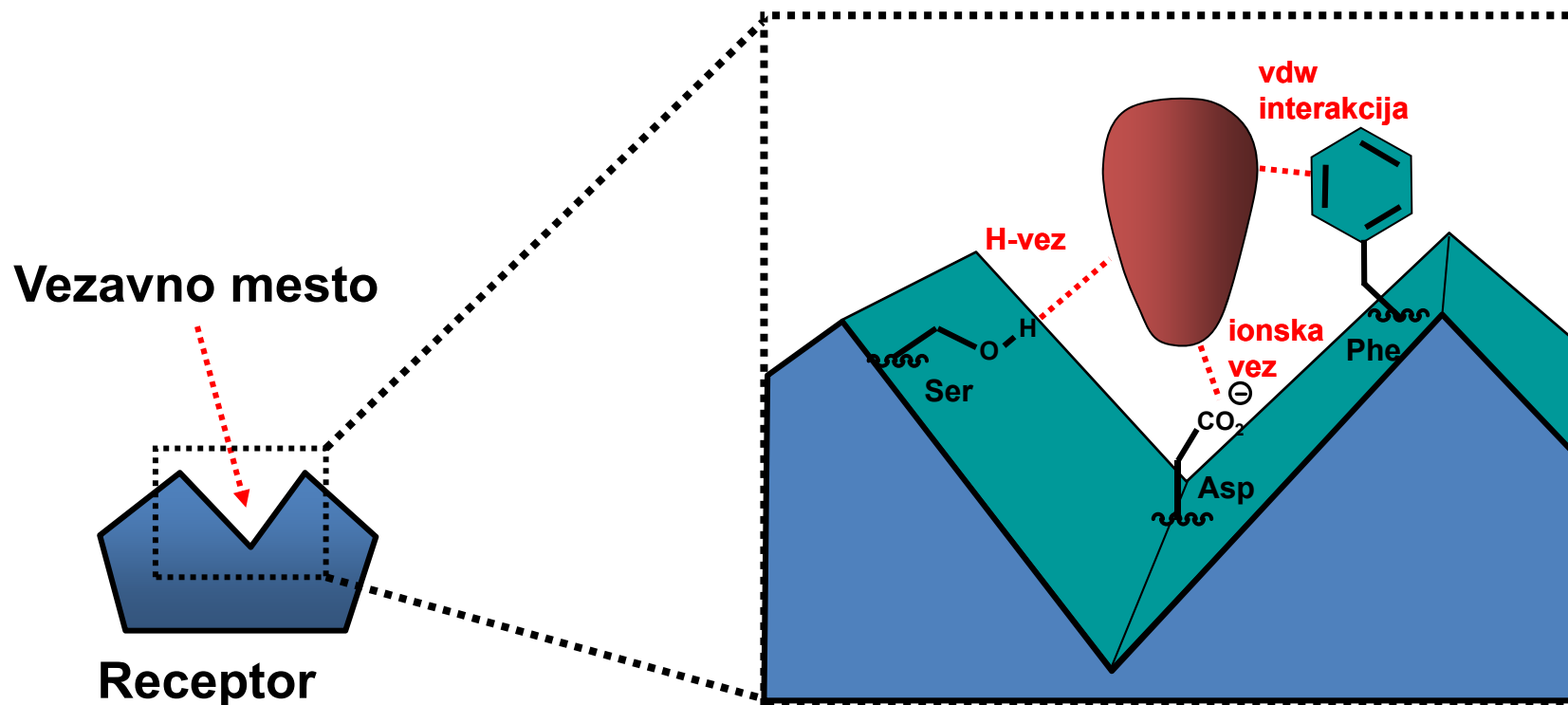
Teorije, ki opisujejo učinke preko receptorjev

- 3) Teorija inducirane prileganja:** osnovna konformacija R ni enaka konformaciji kompleksa. Ko se ligand veže, spremeni konf. Sledi aktivacija R.

Inducirano prileganje

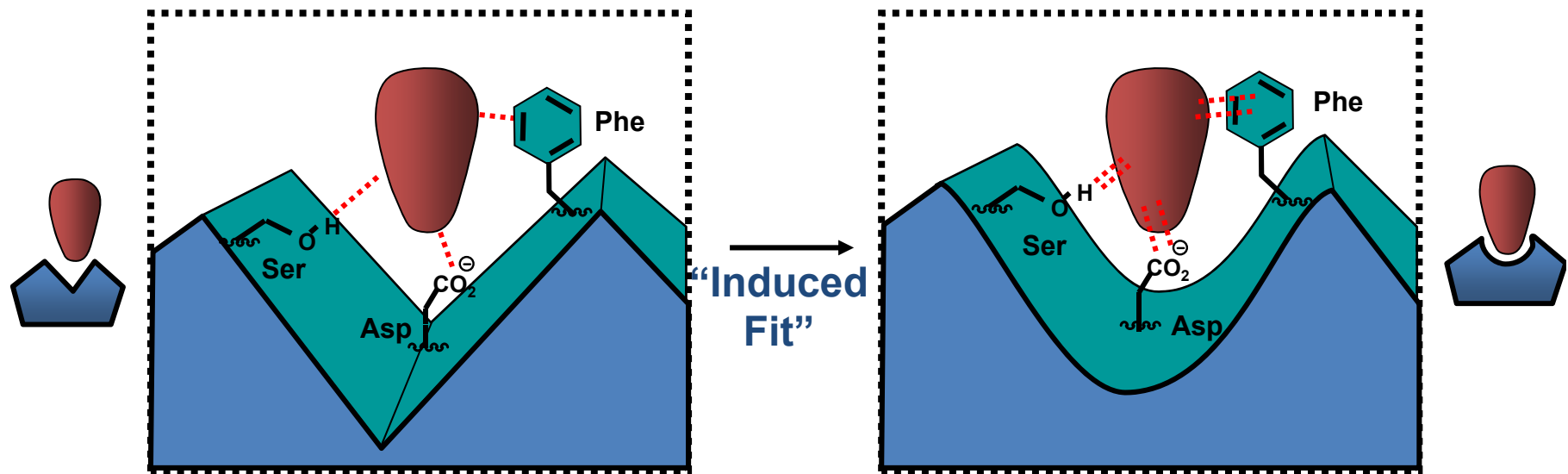
Kaj je inducirano prileganje?

- Medmolekulske sile - vezava

Inducirano prileganje

- Inducirano prileganje – sprememba konformacije

Medmolekulske vezi niso optimalne za najmočnejšo interakcijo

Optimizirane razdalje za najmočnejšo interakcijo

Teorije, ki opisujejo učinke preko receptorjev

4) Makromolekularna teorija motnje - kombinacija hitrostne teorije in teorije ind. prileganja: pravi, da sta dve obliki konformacij receptorja: take ki vodijo do biološkega odgovora (agonisti) in take, ki ne dajejo odg. (antagonisti); hitrost nastajanja bioaktivne konformacije določa učinek

Teorije, ki opisujejo učinke preko receptorjev

5) Teorija aktivacije zaradi agregacije: receptorji so v odsotnosti liganda v aktivni in neaktivni obliki (ravnotežje). Agonist premakne ravnotežje v smeri aktivne konformacije, antagonist pa v smeri neaktivne konformacije.

Prenašalci - ligandi za receptorje

Splošna definicija

- Vsaka **molekula**, ki se specifično veže določen receptor

Prenašalec

- se sintetizira, hrani in sprošča iz presinaptičnega nevrona/žlezne celice
- aktivira receptorje, ki sprožijo učinek na postsinaptični/tarčni celici
- ima časovno omejen učinek, življenjsko dobo

Prenašalci - ligandi za receptorje

Prenašalci

- Živčni impulz – depolarizacija: ioni
- Živčni impulz – kemični prenos s prenašalci oz. (nevro)transmitorji
- Ioni

Prenašalci

- NO
- Nukleotidi
- Peptidi/proteini: snov P, endorfini, enkefalini, holecistokinin, somatostatin
- Hormoni
- Citokini (npr. interlevkini), eikozanoidi

Delitev receptorjev

Glede na ligand

- Adrenergični
- Holinergični
- Dopaminergični
- Glutamatni
- Serotoninergični
- ADP
- ...

Delitev receptorjev

**Glede na celično lokacijo in mehanizem prenosa =
naddružine**

(Trans)membranski

- **Ionski kanali** = ionotropni; hitro delujoči neurotransmitorji; 2TM, 3TM, 4TM
- **Sklopljeni s proteinom G** = metabotropni; počasni delujoči neurotransmitorji; 7TM
- **Protein kinaze**; 1TM

Jedrni

- **Receptorji za steroidne hormone**

hitrost
prenosa

ms

s

min

ure,
dnevi

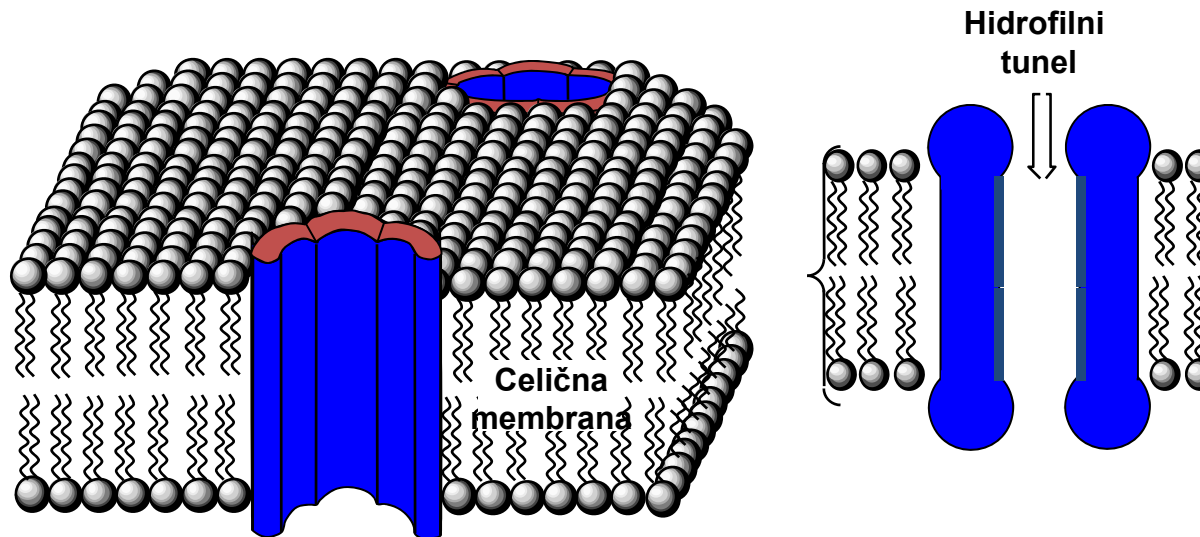
Ionotropni receptorji

Prenos signala med dvema nevronoma je osnovni način komunikacije med dvema celicama:

[http://www.youtube.com/watch?v=90cj4NX87Yk
&feature=related](http://www.youtube.com/watch?v=90cj4NX87Yk&feature=related)

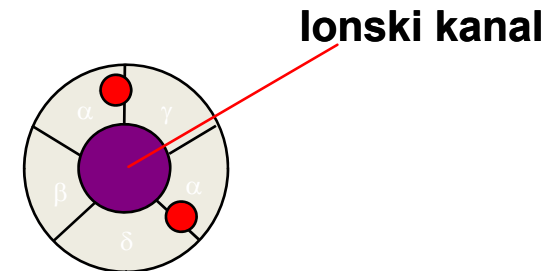
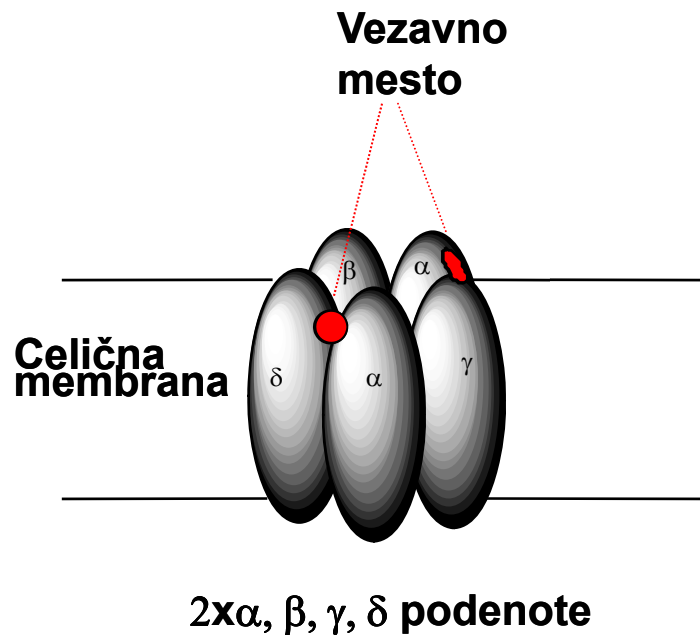
Ionotropni receptorji

- Lipidni dvosloj – nepremostljiva ovira za ione
- Ionski kanali – hidrofilni “tuneli” za ione
- Selektivni za določen ion

Ionotropni receptorji

- Nikotinski holinergični receptor

- 2 vezavni mesti
večinoma na
 α -podenotah

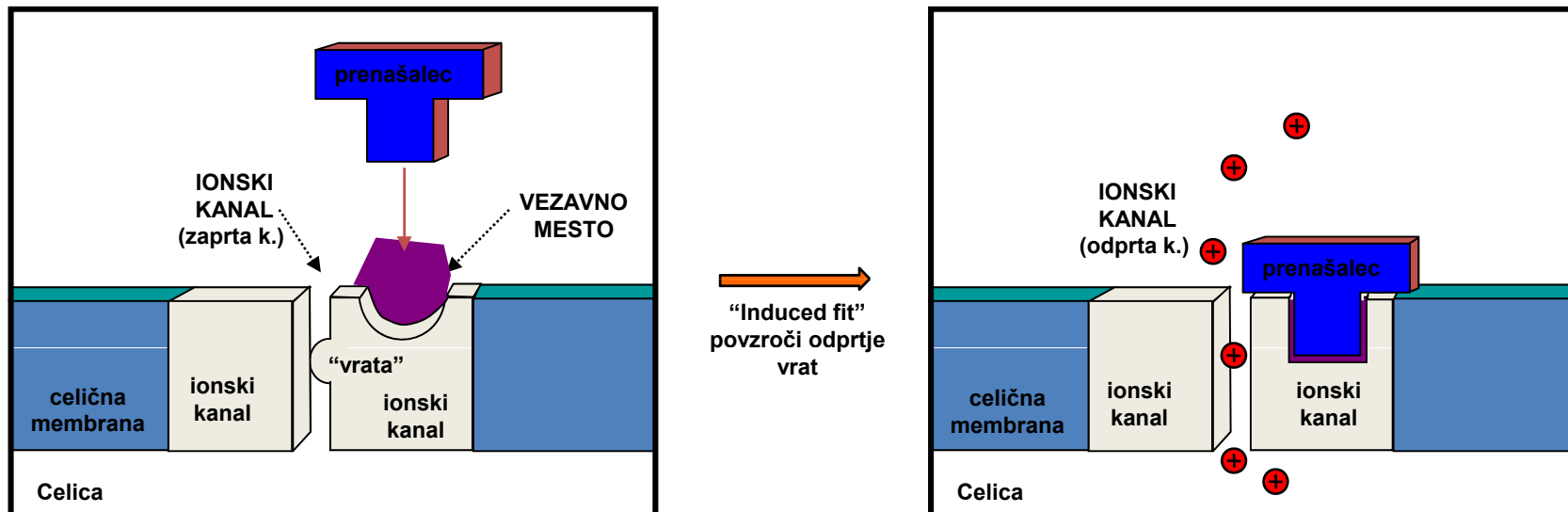

Ionotropni receptorji

- Struktura podenot

Ionotropni receptorji

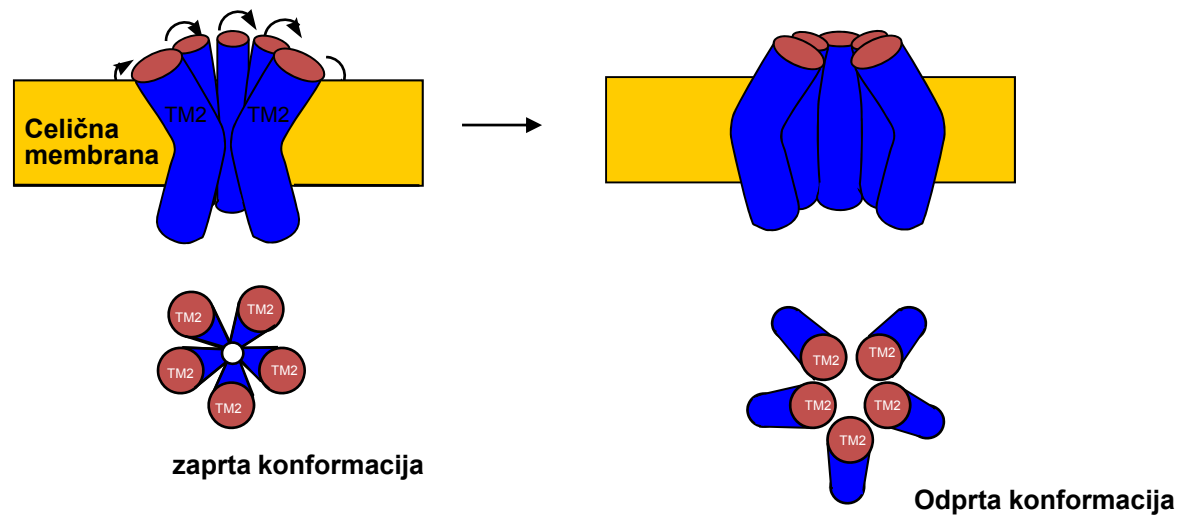
- Receptor – le del ionskega kanala
- Ionski kanal – zaprta ali odprta konformacija
- Konformacija odvisna od vezave prenašalca

- Pretok ionov v smeri konc. gradienta
- Polarizacija/depolarizacija

Ionotropni receptorji

- Inducirano prileganje – rotacija podenot

Ionotropni receptorji

- Ena molekula prenašalca – sprostitelj številnih ionov – učinek!
- Selektivni na ligande/prenašalce
- **Ekscitatorni prenašalci** (polarizacija), za Na^+ , Ca^{2+}
  - glutamat
  - AcCh (nikotinski rec.)
  - serotonin
  - ATP
- **Inhibitorni prenašalci** (depolarizacija), za K^+ , Cl^-
  - GABA (γ -aminobutirna kislina)
  - glicin

<http://www.blackwellpublishing.com/matthews/neurotrans.html>

Ionotropni receptorji

Signal – prevajanje živčnega impulza

- Akcijski potencial (polarizacija), Na^+ , Ca^{2+}
- Depolarizacija, K^+ , Cl^-

Signal – metabolična aktivacija Ca^{2+}

- Kontrakcija gladke, srčne in prečnoprogaste muskulature
- Eksocitoza (npr. iz živčnih končičev) neurotransmitorjev in hormonov
- Kontrola encimov preko kalmodulina (najmanj 40 različnih encimov, npr. MLCK)
- Strjevanje krvi (izvencelično)

Ionotropni receptorji

Povzetek

- Hiter odgovor – ms
- Prenos med nevroni ali na motorični ploščici
- Direktnen vpliv na prenos ionov – prenos signala po in v celico
- Signal – akcijski potencial +/- (Na^+ , K^+ , Ca^{2+} , Cl^-)
- Signal – metabolična aktivnost celic (Ca^{2+})

Čas je za

Receptorji sklopljeni s proteinom G

- Receptorji spojeni z G proteinom aktivirajo intracelularne sekundarne prenašalce: diacilglicerol, IP_3 , cAMP, Ca^{2+} , cGMP

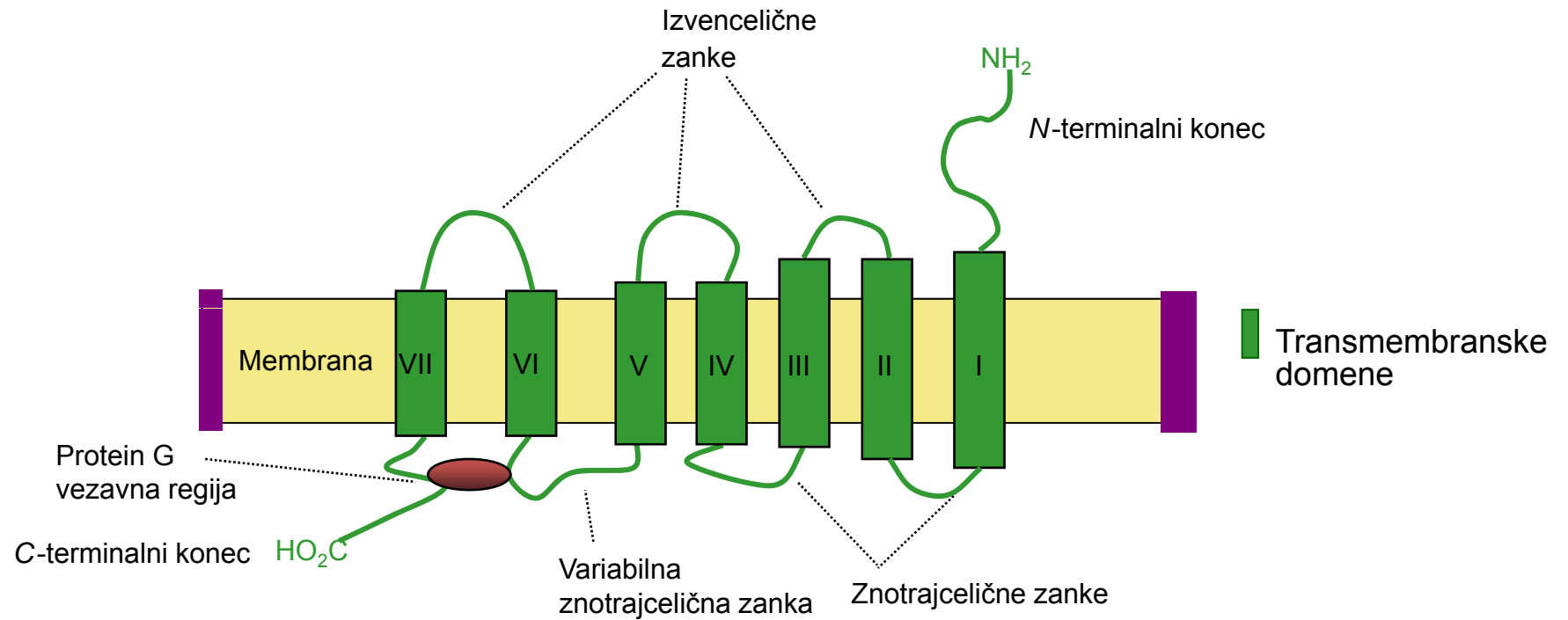
Sekundarni prenašalci povzročijo:

- Odpiranje ali zapiranje ionskih kanalov
- Aktivacijo kinaz
- Fosforilacijo proteinov (kanalov, encimov)
- Aktivacijo genov in sintezo proteinov

Receptorji sklopljeni s proteinom G

- Kako izgleda receptor sklopljen s proteinom G?

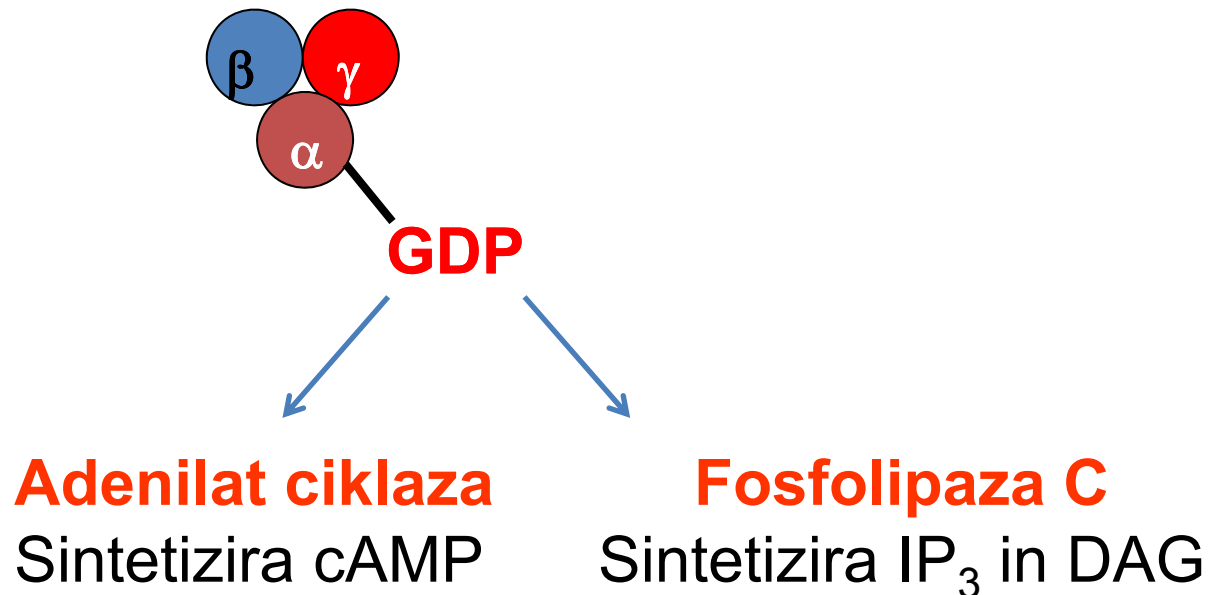

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Kaj je protein G?

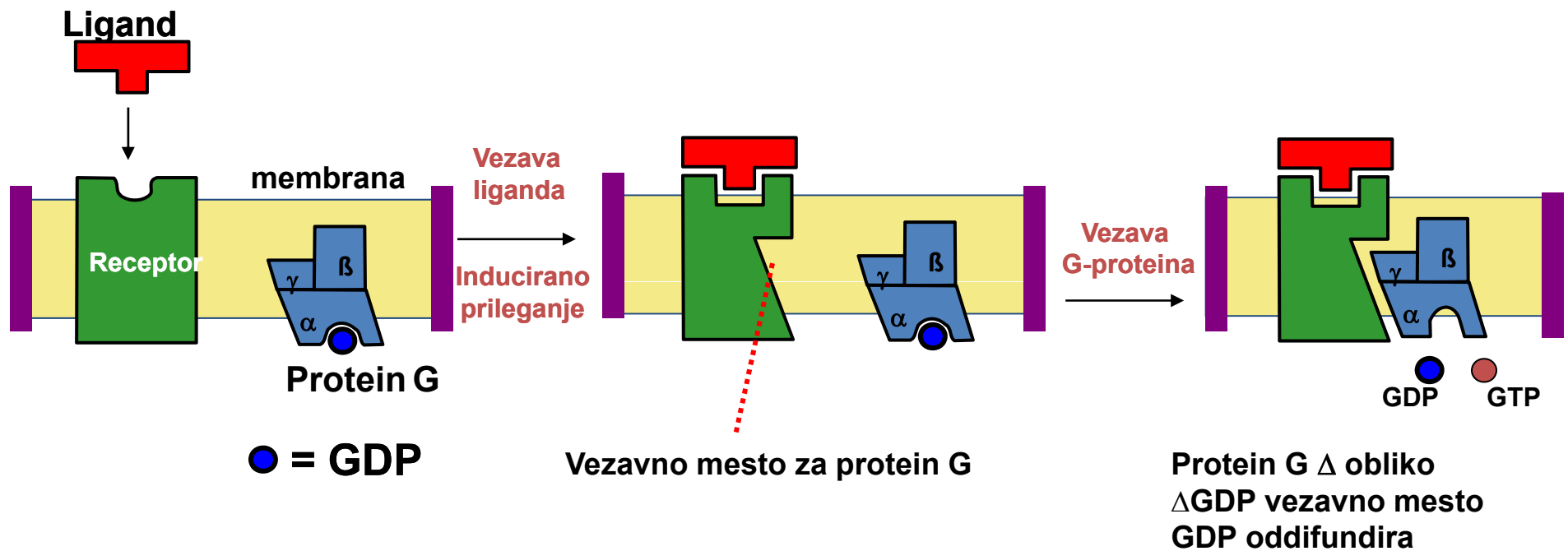
G_s-Protein - membranski protein iz 3 podenot (α , β , γ)
- α -podenota nekovalentno veže GDP/GTP

G_s-Protein - sklopljen z encimi, ki sintetizirajo sekundarne glasnike

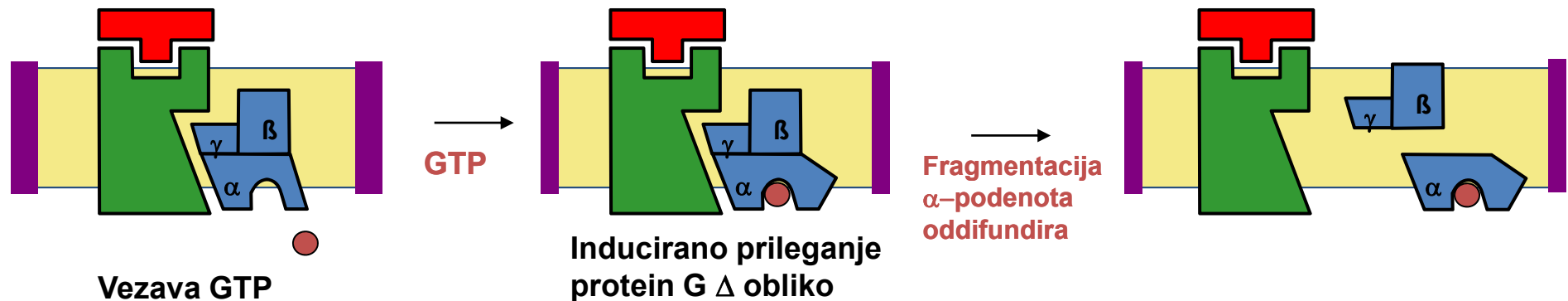
Receptorji sklopljeni s proteinom G

Mehanizem prenosa signala preko proteina G:

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Mehanizem prenosa signala preko proteina G :

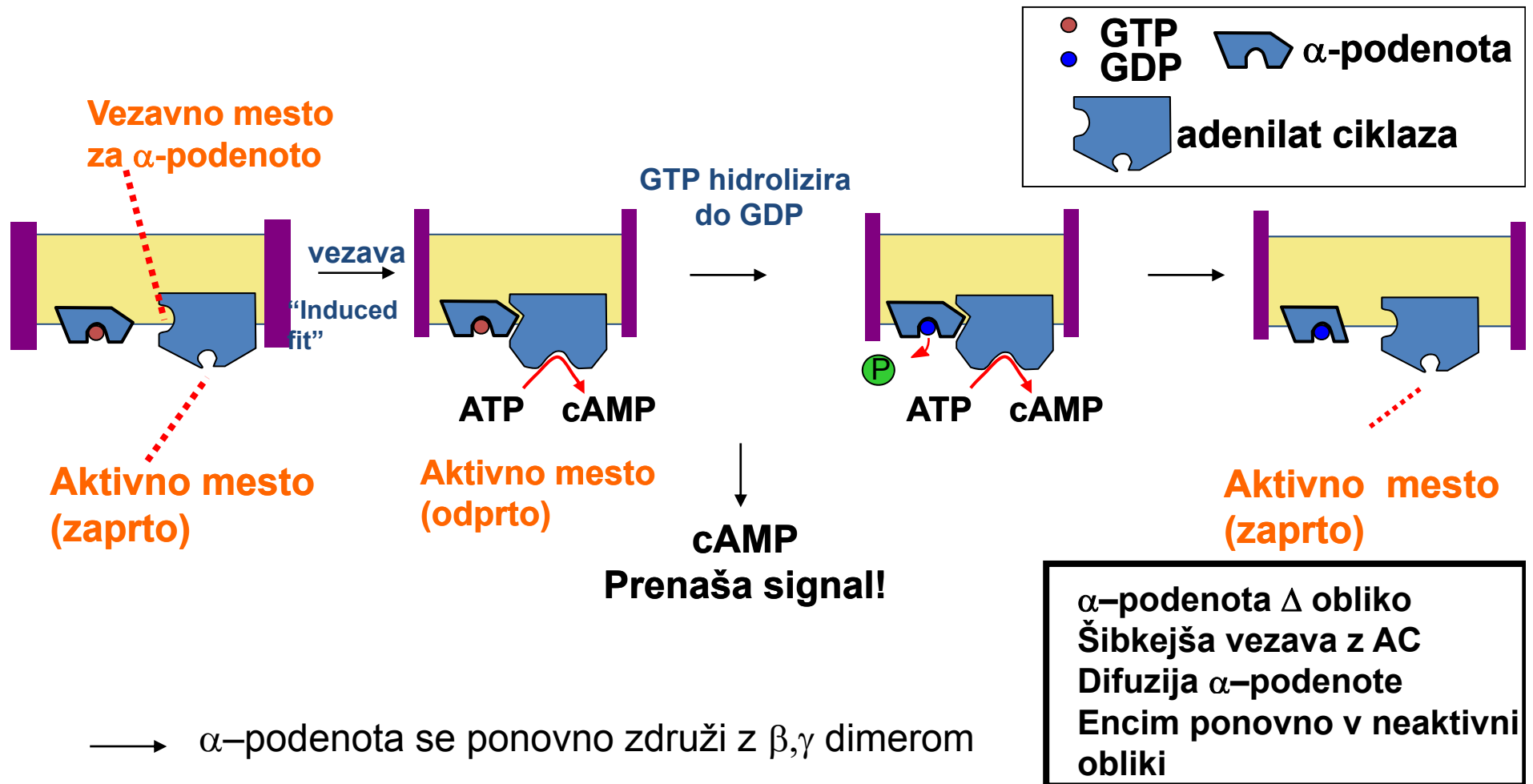

posledice:

- proces se ponavlja dokler je vezan ligand
- amplifikacija signala – 1 ligand aktivira več proteinov G
- α -podenota ali dimer β, γ prenašajo signal naprej

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Mehanizem prenosa signala preko proteina G :

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Mehanizem tvorbe sekundarnih glasnikov:

http://www.youtube.com/watch?v=ZF2_ItzzVbs&feature=related

<http://www.youtube.com/watch?v=DGkh7SGacgk&feature=related>

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Ligandi:

- Monoamini (adrenalin, dopamin, histamin, serotonin)
- Glutamat
- Nukleotidi
- Lipidi
- Peptidni hormoni
- Ca^{2+}

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Enak ligand lahko sproži različen odgovor po vezavi na različne podtipe receptorja:

- Tipi/podtipi receptorjev različno porazdeljeni po tkivih
- Selektivnost na tip/podtip vodi do tkivne selektivnosti

Srčna mišica

β_1 adrenergični receptorji

Maščobne celice

β_3 adrenergični receptorji

Mišice bronhijev

α_1 & β_2 adrenergični receptorji

GIT

α_1 α_2 & β_2 adrenergični receptorji

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Mehanizem prenosa signala preko proteina G:

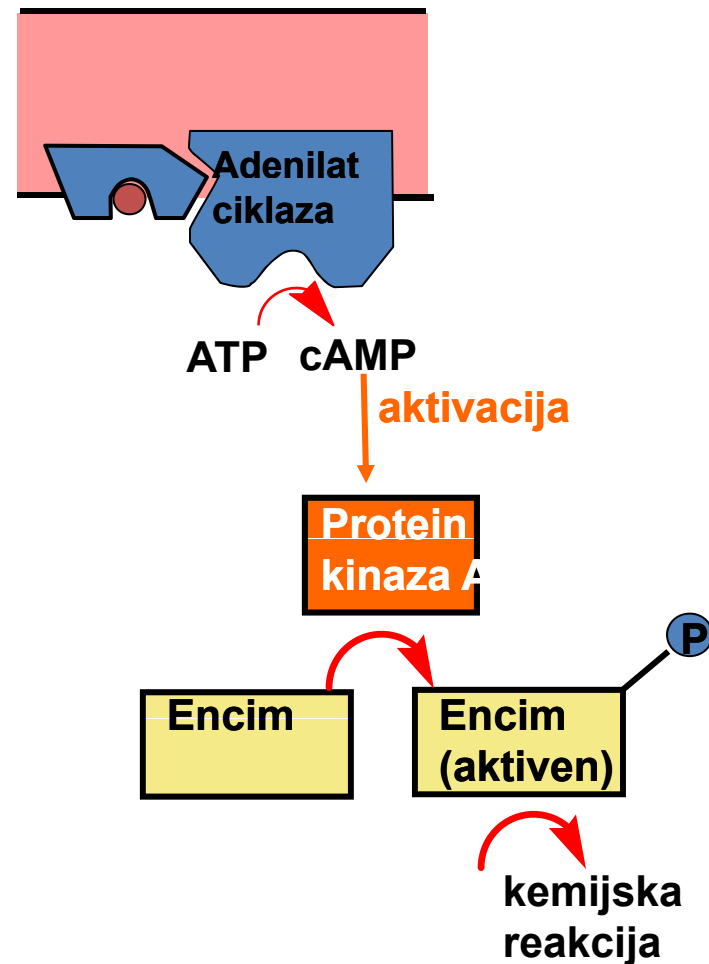
- Več 100 molekul ATP se pretvori v cAMP pred difuzijo GDP
- Amplifikacija signala!
- cAMP sekundarni glasnik v citoplazmi

ZGODBA SE TUKAJ NE KONČA!

Receptorji sklopljeni s proteinom G

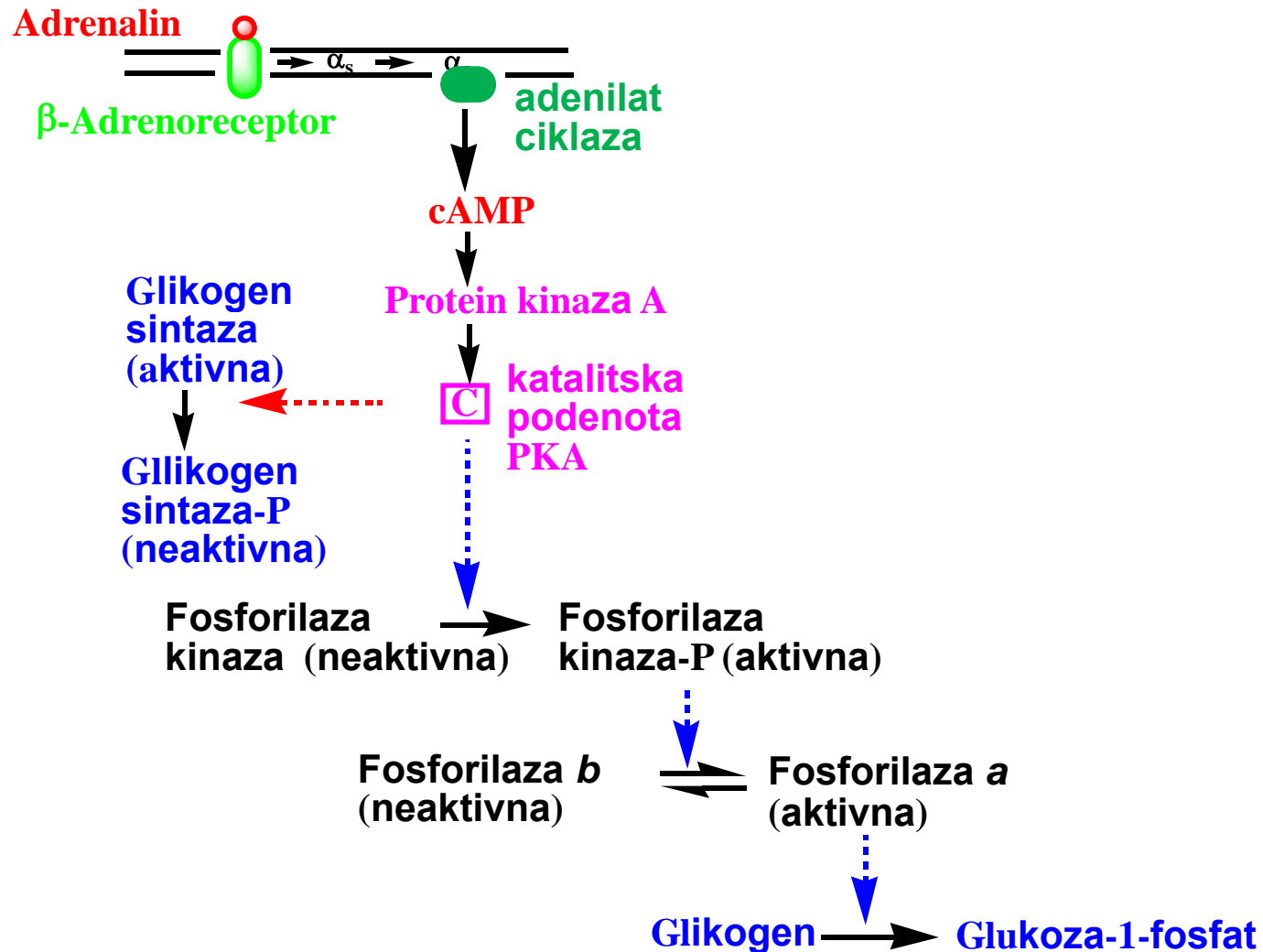
Mehanizem prenosa signala preko proteina G :

- cAMP aktivira protein kinazo A (PKA)
- Katalizira fosforilacijo serinskih in treoninskih ostankov proteinskih substratov, ATP kot kofaktor

Receptorji sklopljeni s proteinom G

- Adrenalin sproži metabolizem glikogena

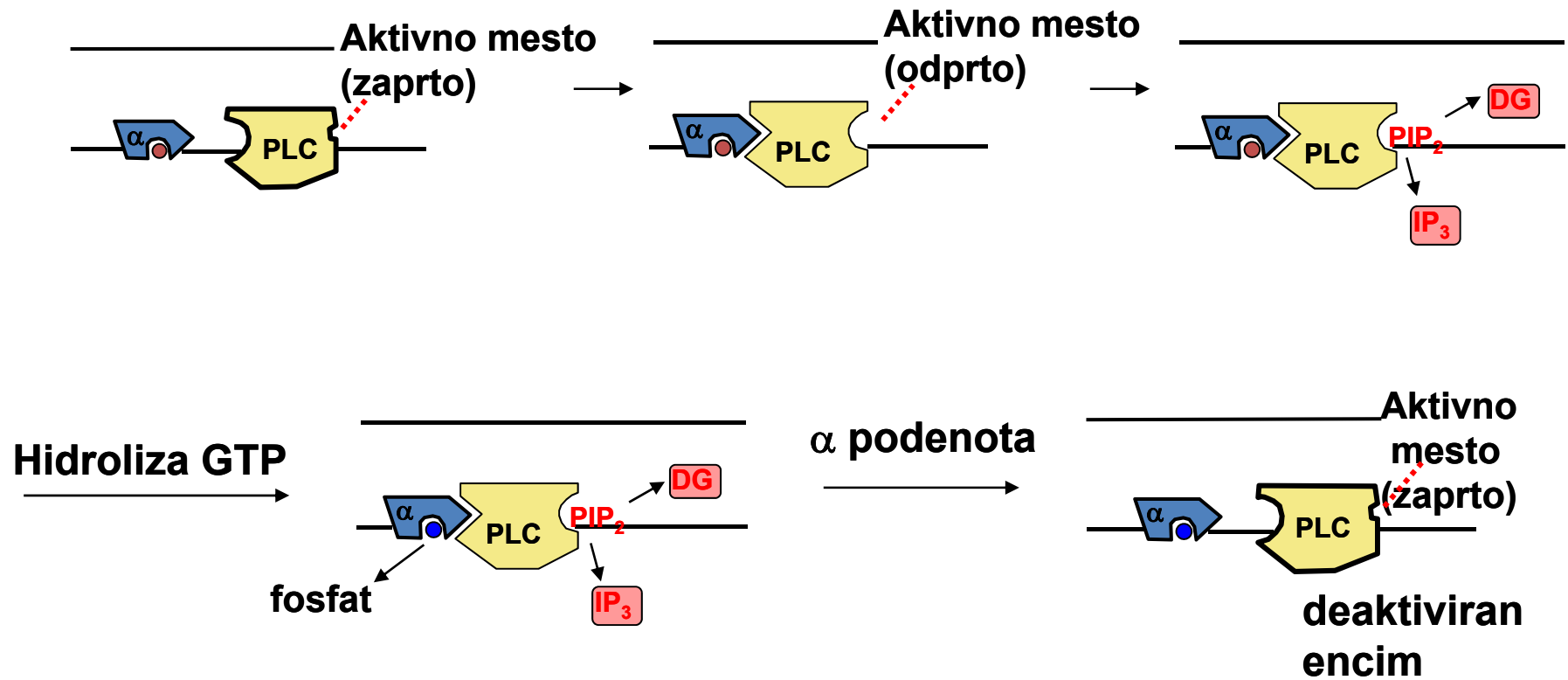
Receptorji sklopljeni s proteinom G

Primer – adrenalin aktivira napetostno odvisne kalcijeve kanalčke preko proteina G

<http://www.blackwellpublishing.com/matthews/neurotrans.html>

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Prenos signala preko fosfolipaze C (PLC)

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Prenos signala preko fosfolipaze C (PLC)

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Diacilglicerol

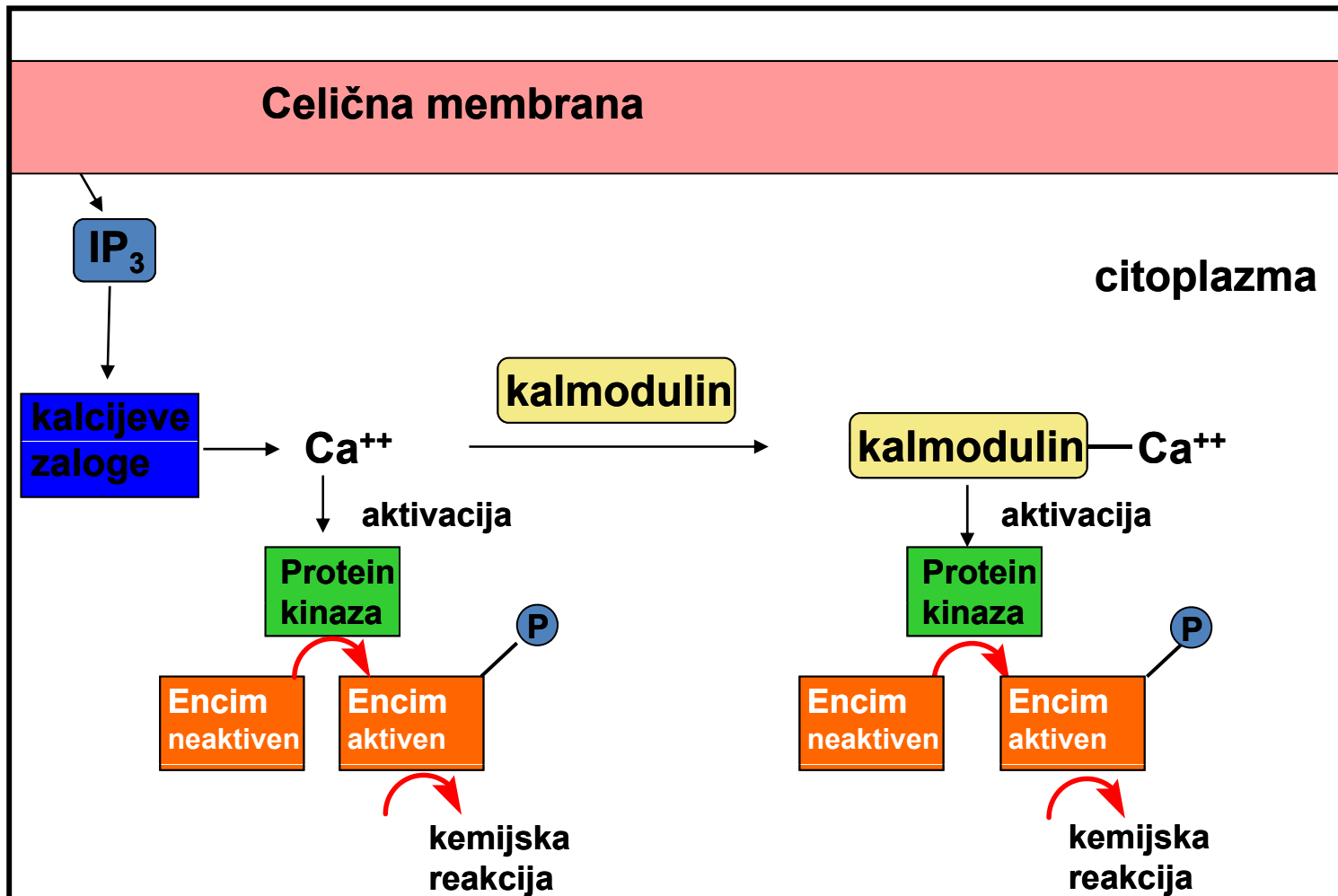
- Sekundarni glasnik v membrani
- Aktivira protein kinazo C (PKC)
- Aktivnost gladkih mišic, vnetna reakcija, tumorska propagacija

Inozitol trifosfat

- Sekundarni glasnik v citoplazmi
- Mobilizira Ca^{2+} z odpiranjem Ca^{2+} kanalov
- Ca^{2+} aktivira kalmodulin, številni učinki!

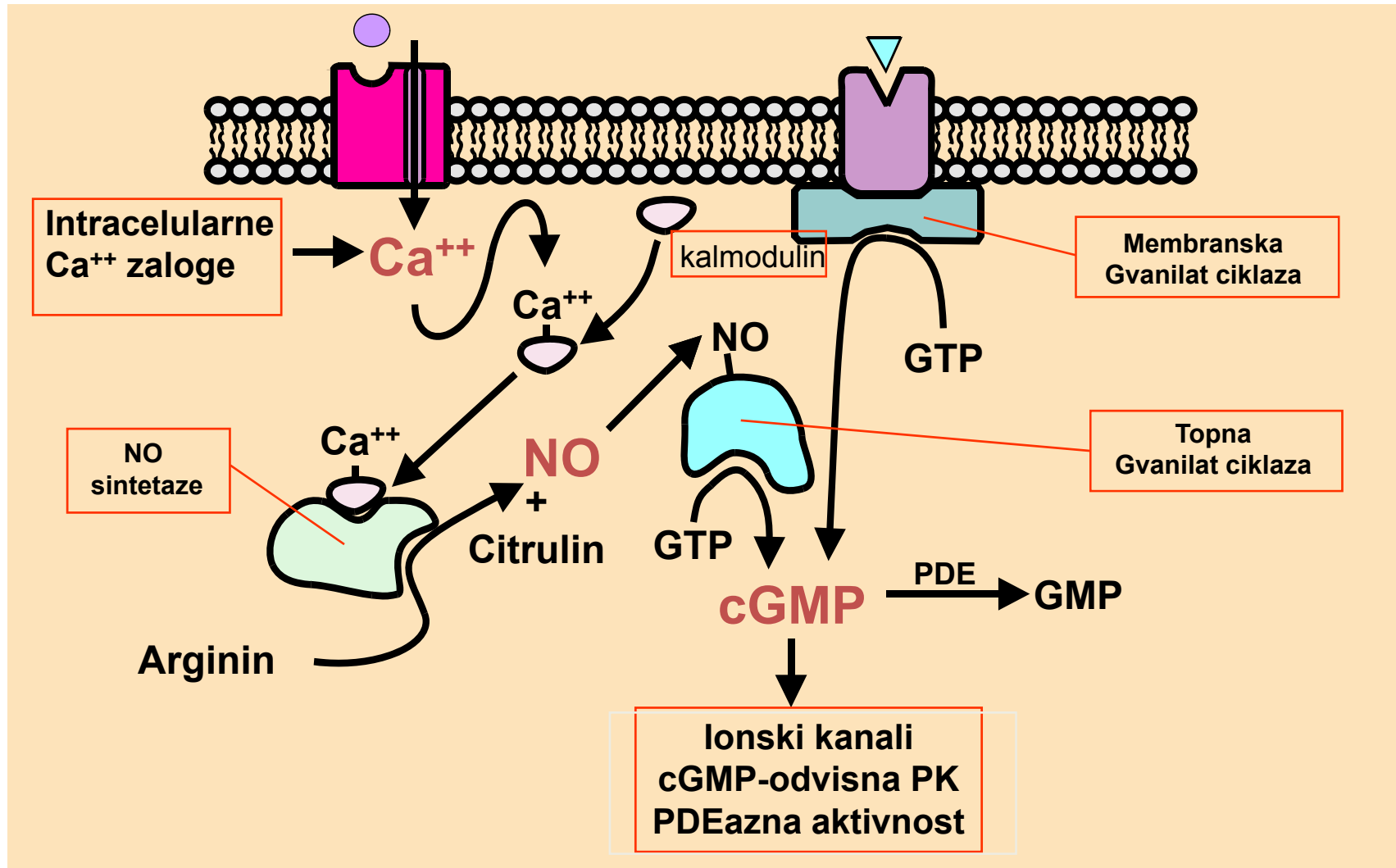
Receptorji sklopljeni s proteinom G

Inozitol trifosfat

NO kot prenašalec - cGMP

Receptorji sklopljeni s proteinom G

Povzetek

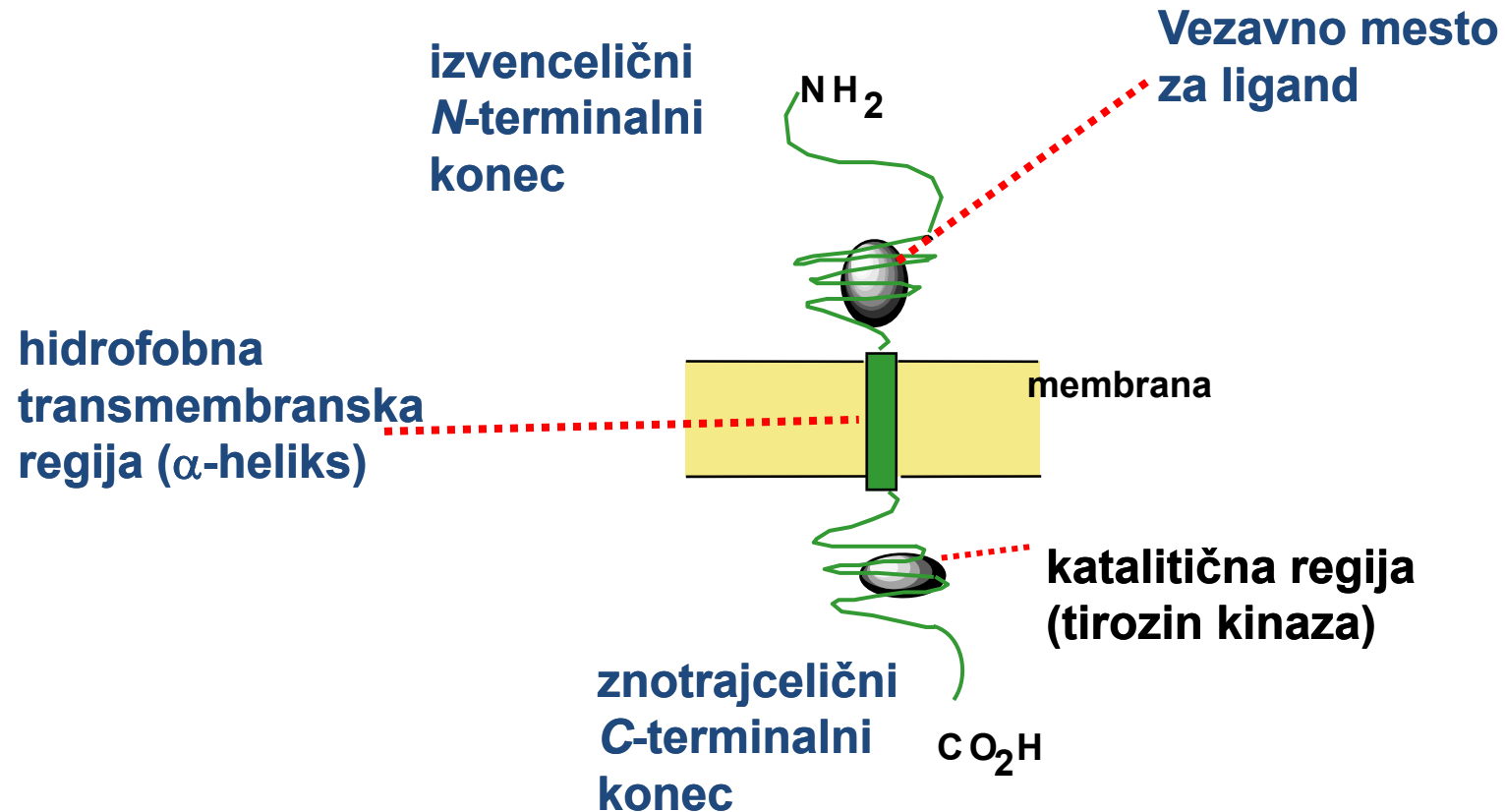
- Receptorji so transmembranski proteinski kompleksi
- Mehanizem prenosa signala preko sekundarnih glasnikov – **METABOTROPNI RECEPTORJI** za nevrotansmitorje
- Odziv v sekundah
- Odgovori so indirektni, relativno počasni, kompleksni, podaljšani in pogosto difuzni
- **AMPLIFIKACIJA!**

Receptorji tirozin kinaze

- Receptorji za rastne faktorje, insulin
- Bifunkcionalen receptor/encim
- Avtokatalitična aktivnost
- Prevelika ekspresija na tumorskih celicah

Receptorji tirozin kinaze

- Struktura – 1TM

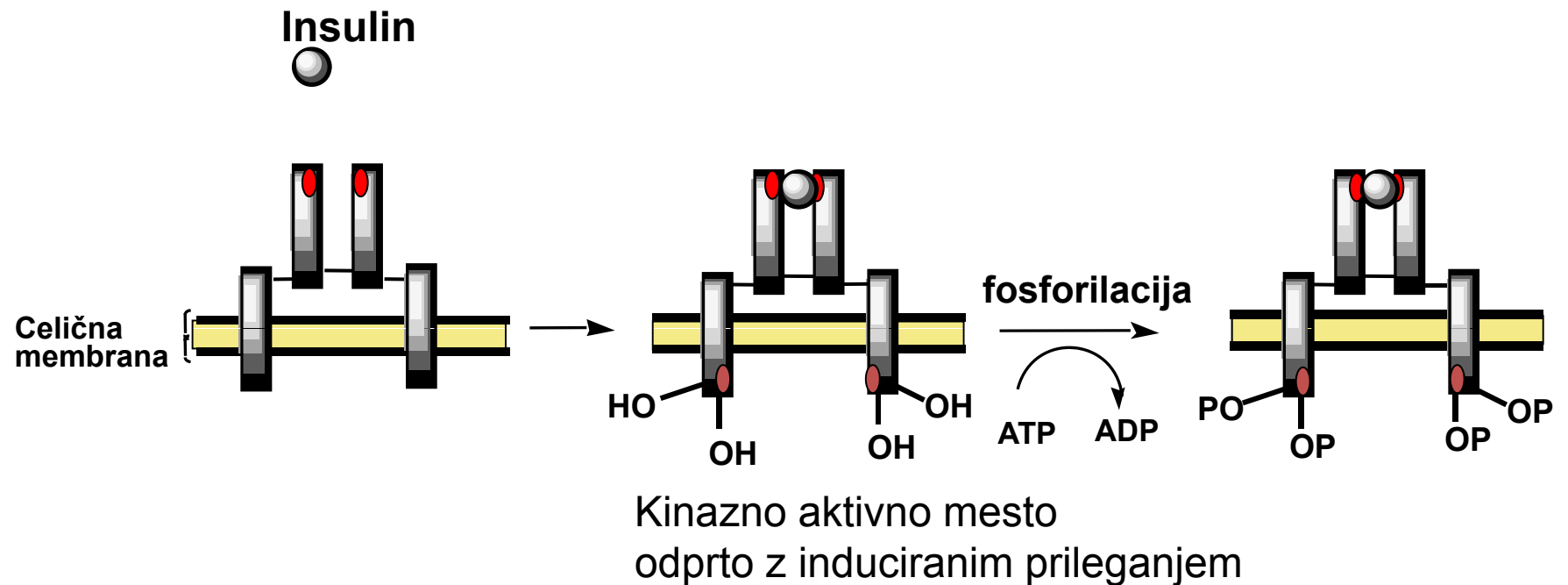

Receptorji tirozin kinaze

- Katalitična aktivnost tirozin kinaze

Receptorji tirozin kinaze

Primer - insulinski receptor

- Vezavno mesto za insulin
- Aktivno mesto kinaze

Receptorji tirozin kinaze

<http://www.youtube.com/watch?v=FkkK5ITmBYQ>

Receptorji tirozin kinaze

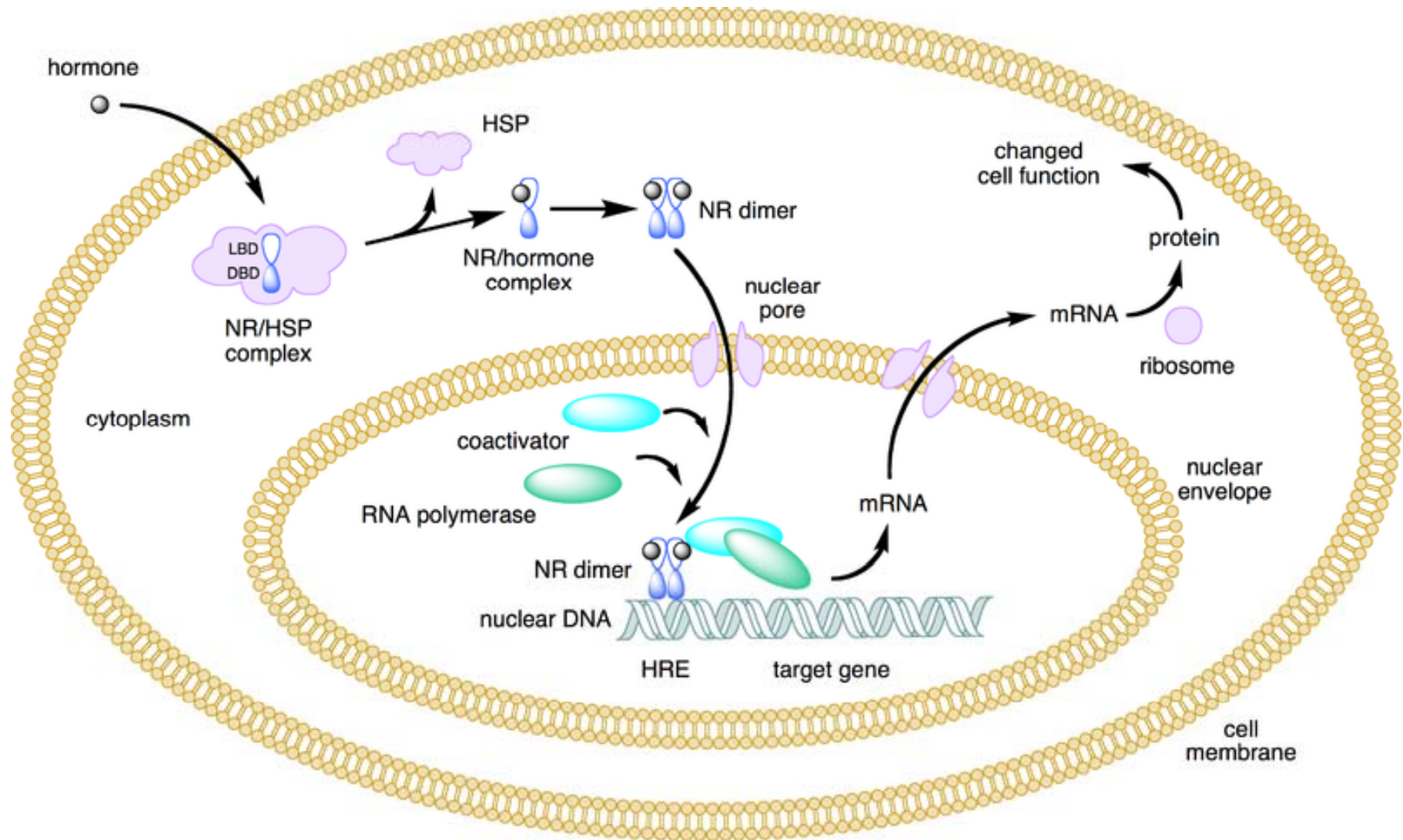
Pomembno

- Dimerizacija ključna/lahko že obstajajo v obliki di- ali tetramera
- Fosforilirana tirozin kinaza – nadaljnje fosforilacije
- kaskada reakcij – prenos v celico
- Receptorji za rastne faktorje (receptorji za VEGF):
http://www.youtube.com/watch?v=zE4BkAw_IL4&feature=related

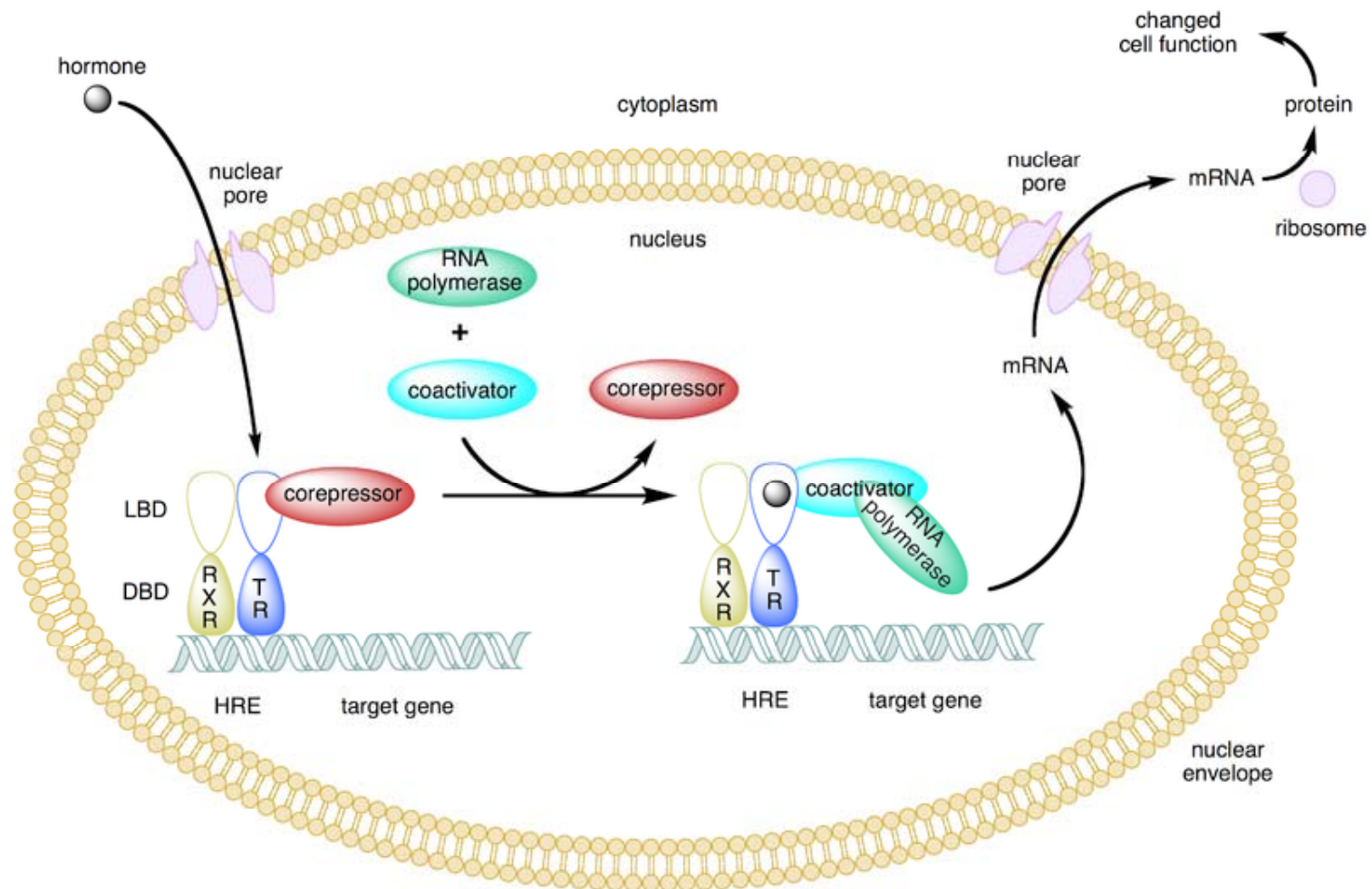
Receptorji za steroidne hormone

- V notranjosti celice!
- Ligandi/prenašalci morajo biti dovolj lipofilni
- Vežejo steroide (estrogeni, androgeni, ...)
- Transkripcijski faktorji – vezava na DNA na HRE – “hormone response elements”!

1. Razred – receptorji za steroide

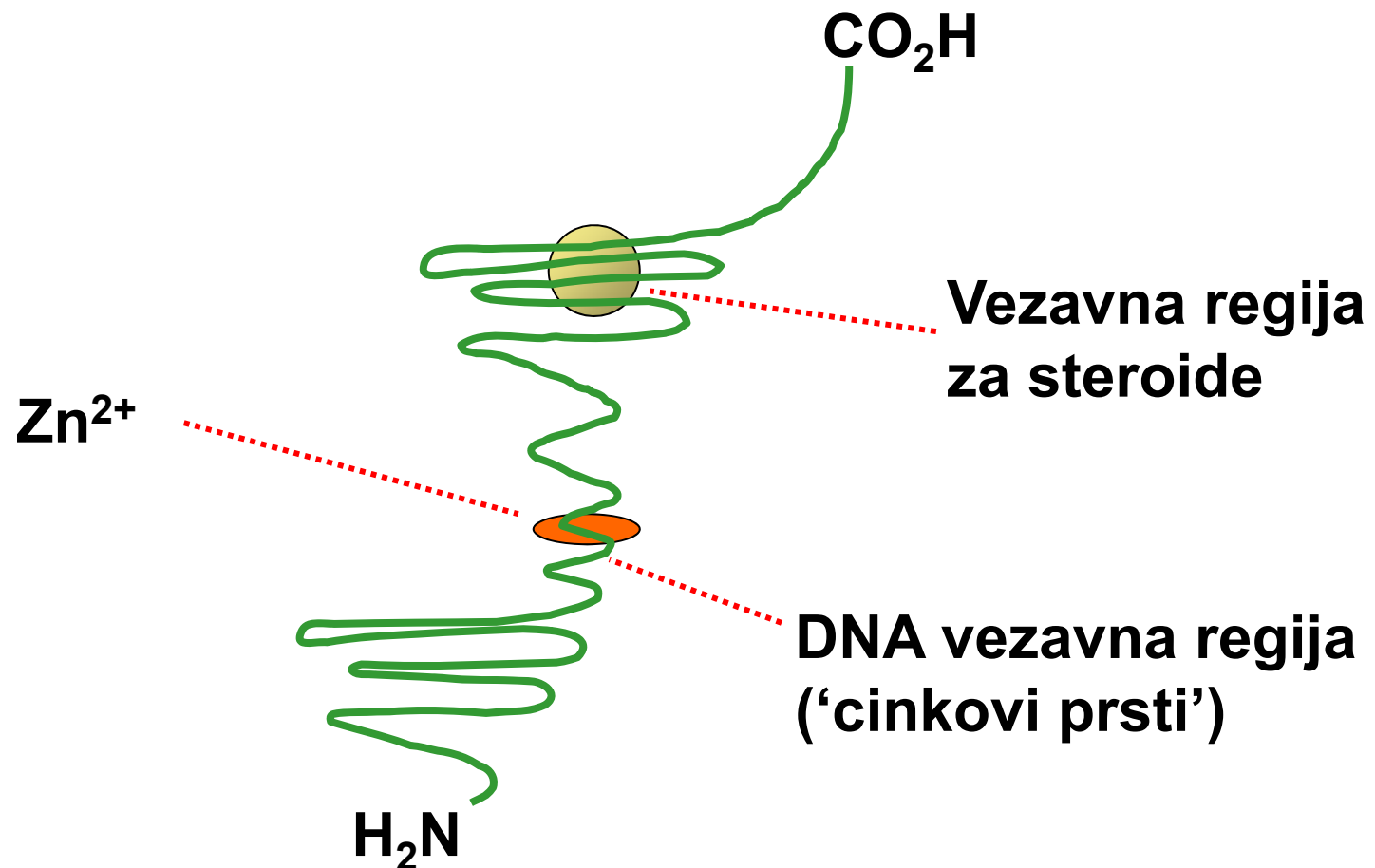

2. Razred – metabolni senzorji

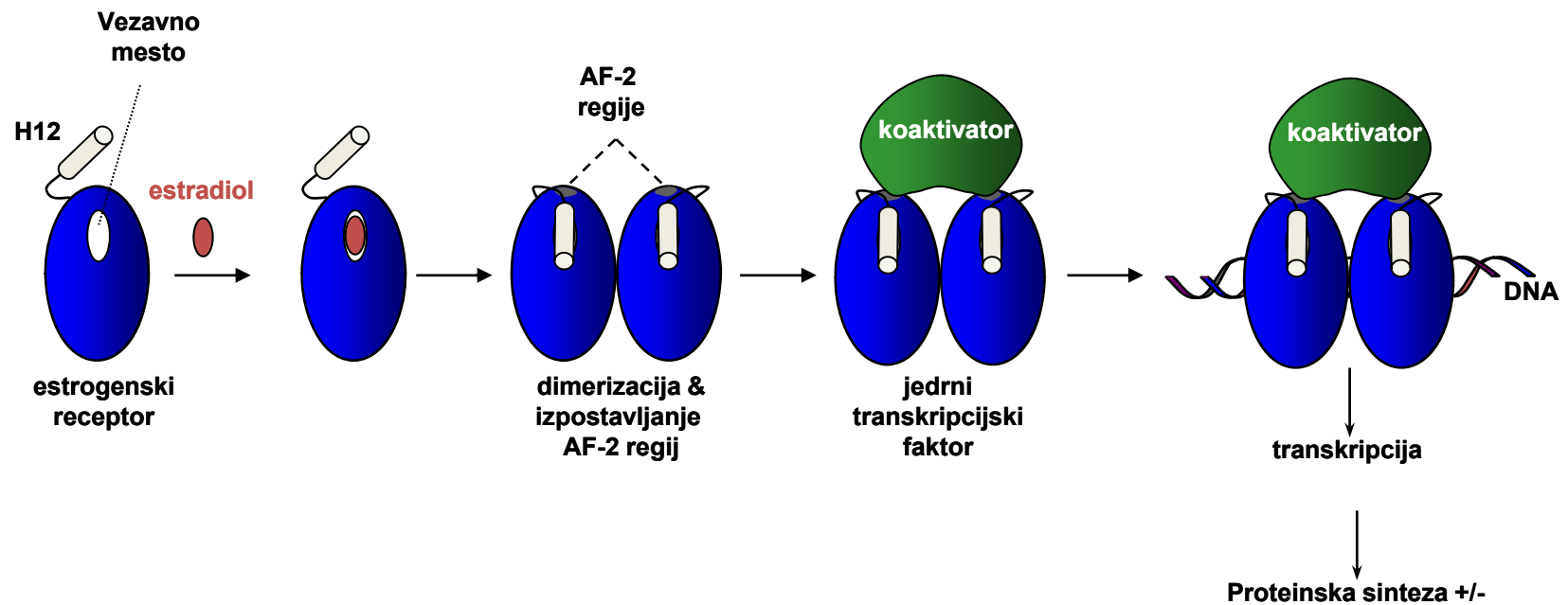
Receptorji za steroidne hormone

Struktura

Receptorji za steroidne hormone

Primer receptorja za estrogene

Receptorji za steroidne hormone

<http://www.youtube.com/watch?v=oOj04WsU9ko&feature=related>

- Heidi Kreiger

- Andreas Kreiger

Dober biznis?

- <http://www.rtv slo.si/crna-kronika/slovenca-osumljena-prodaje-steroidov-cakata-odlocitev-o-izrocitvi-zda/274093>

Literatura predavanj

G. L. Patrick: An introduction to medicinal chemistry,
Oxford University press, 4. izdaja:

- 4. in 5. poglavje

Foye's Principles of Medicinal Chemistry, 5. izdaja:

- 4. poglavje